Für Lajos:

Demokratikus hagyományok a magyar történelemben[1]

Demokratikus hagyományaink három nagyobb területével szeretnék foglalkozni. Az egyik az országgyűlés múltjához kapcsolódó demokratikus hagyományokat, a másik a különböző autonómiák szerepét és kérdéskörét érinti. A harmadik csoportba pedig (s ezek már az újabb korból származó képződmények) az egyesületek, társulások és a politikai jellegű pártok, szervezetek hagyománya sorolható. Ám ez utóbbiak igazán 1848, még pontosabban a kiegyezés után bontakozhattak ki.

1. Előbb tekintsük át az *országgyűlés*, e 700 éves közhatalmi intézmény múltját. A XIII. század második felében jött létre, abban az időszakban, amikor a patrimoniális királyság a magyar nemesi rend megerősödésével, előretörésével feladta korlátlan hatalmát, és a király kénytelen volt megosztani azokkal, akik a társadalmi fejlődés eredményeképpen jogot és részt kértek maguknak a hatalomból. Így jött létre a magyar országgyűlés. Az intézmény történetében kétségkívül sok a negatív és sok a pozitív vonás, ám Európának és a világnak kevés országa van, amelyik olyan 700 éves, tartalmában és felépítésében a mindenkori társadalmi struktúrával adekvát, demokratikus jellegű közhatalmi intézménnyel rendelkezne, mint Magyarország. Az országgyűlés tagjai a feudális korban, egészen 1848-ig, elsősorban a nemesség soraiból kerültek ki, de tanácskozásain már a középkor óta részt vettek a szabad királyi városok küldöttei, s természetesen jelen voltak a főnemesek és a főpapok is.

A feudális kori országgyűlések történetét két nagyobb szakaszra szokták osztani. Az elsőnek az 1526 előtti időszak tekinthető, amikor még minden nemes személyesen jelenhetett meg a gyűléseken. Így valóságos tumultusok keletkeztek, hiszen a nemesség száma szaporodott. A XVI. században mérsékelni kellett ezt a tömegességet. Ezért úgy intézkedtek, hogy a vármegyék csak követeket küldhettek az országgyűlésre, méghozzá megyénként 2—2 küldöttet, akiket azután a szükséges követi utasításokkal láttak el. Így a két követ elsősorban nem a saját egyéni véleményét adhatta elő, hanem azokét, akik őt az országgyűlésre küldték.

Az intézmény történetében jelentős változásnak mondható az is, hogy a korábbi egytáblás országgyűlés a XVI. században két táblára hasadt: a középkori királyi tanácsból létrejött a *felsőtábla*, ahol elsősorban a főurak és főpapok jelentek meg, és mellette működött az *alsótábla*, ahol főként a vármegyék küldöttei voltak jelen. Ez a szerkezet valójában 1848-ig nem változott.

Az országgyűlésen tehát a nemesség és a szabad királyi városok küldöttei vettek részt, míg az ország népességének abszolút többségét alkotó jobbágyság nem. Akik azonban jelen lehettek: a nemesség tagjai és a városok képviselői, ők maguk is beletagozódtak a magyar társadalomba. Így, akarták, nem akarták, a saját osztályérdekeiken túl képviselték az ország érdekeit is, ha küldetésüket teljesíteni akarták. Nem állt mindig hivatása magaslatán ez az országgyűlés, sokszor harmadrangú, mellékes kérdésekkel foglalkozott. A magyar bőbeszédűség is alighanem ekkor vette kezdetét. Rengeteg szó esett az ún. gravamenekről, a sérelmekről — akár magyar, akár nem magyar származású királyok viselték is a koronát.

Szükséges kiemelni azt is, hogy a magyar országgyűlések tartása, a tanácskozások többnyire nem alkalomszerűen, hirtelen összerángatott egybesereglések voltak. A tanácskozások összehívására mind szabályosabb időközökben került sor. Az ülések időtartama sem egy-két napra terjedt, többnyire két-három hónapot, sokszor egy-két évet vett igénybe. Ezzel magyarázható, hogy a XVII. században már törvényt kellett hozni, miszerint az országgyűlés két hónapnál hosszabb ideig csak akkor tanácskozhat, ha a tárgy és a szükség ezt megkívánja. Az országgyűlési intézmény a XVI—XVII. században az erdélyi fejedelemség létrejöttével lényegében véve megkettőződött, hiszen Erdélyben és a királyi Magyarországon is tartottak rendszeresen országgyűléseket. Ez a kettőzöttség azután a törökök kiűzése után egészen 1848-ig megmaradt, mivelhogy Erdélyt a Habsburgok nem csatolták vissza Magyarországhoz.

Az országgyűlés munkáját illetően mindenképpen ki kell emelni, hogy tanácskozásain nem csupán a mindenkori társadalom érdekeit próbálták érvényre juttatni, a törvények paragrafusaiba foglalni. Ezen túlmenően szót kellett kapnia az egyetemes magyarság ügyének is. Különösen azután lett ez az országgyűlések létfontosságú kérdése, amikortól a magyar királyság idegen uralkodók fősége, a Habsburgok uralma alá került. Amikortól kezdve (a XVI. századtól, de főként a XVIII. századtól) az állami önállóság egyik, mondhatni egyetlen fontos fóruma az országgyűlés maradt. Itt juthattak szóhoz az egyébként erősen korlátozott, megnyirbált állami vagy nemzeti önállóságnak bizonyos mozzanatai. Valójában azt is mondhatnám, hogy az országgyűlés önmagában véve is mintegy megtestesítője volt a nemzeti vagy állami önállóságnak. A maradék önállóságnak!

A magyar országgyűlés szerepe 1848 után gyökeresen megváltozott, amikortól az Európa-szerte általánossá váló népfelség elvéből kiindulva létrejött az ún. népképviseleti rendszer. Amikor a választás és követküldés joga már nem csupán a nemesség és a szabad királyi városok hatáskörébe tartozott, hanem szélesebb társadalmi alapokra helyeződött. Gondok persze adódtak ekkor is, mivel a választójogot különböző cenzusokhoz kötötték. Legsúlyosabb a nemi cenzus volt, amikor a nőket, az ország népességének a felét, egészében kizárták a választói jogból, aztán a kor szerinti cenzus, miszerint 24 év alatt nem kaptak választói jogot a polgárok. A vagyoni és műveltségi cenzus még tovább csökkentette a választásra és választhatóságra jogosultak számát. Az országgyűlés demokratikus jellegét a polgári korszakban tovább csökkentette, hogy 1885-ben felállították a felsőházat, majd a Horthy-korszakban, 1926-ban létrehozták a főrendi házat. A kétkamarás gyűlésből a felsőház, a főrendi ház tagjainak jelentős része kinevezés, származás és közhatalmi funkciók révén, tehát nem választások útján került az adott testületbe.

2. Szólnom kell még az *önkormányzat* szerepéről történelmünkben. Az önkormányzat — akárcsak az országgyűlés — nem valamiféle speciális magyar jellegzetessége az egykori társadalmi közéletnek. Az általános európai fejlődés, a feudális társadalmi és politikai struktúrák létrejötte nyomán alakult ki. A feudális korban háromféle csoportját lehet elkülöníteni. Az egyik az ún. regionális önkormányzat, a másik a megyei, a harmadik pedig a településbeli önkormányzati forma volt.

A *regionális önkormányzat* esetében feltétlenül utalnunk kell arra, hogy már az Árpád-házi királyok alatt bizonyos fokú önállóságra tett szert a keleti országrész, amely dukátusi minőségében kezdett önálló alakot ölteni. Ebből fejlődött tovább a későbbi erdélyi vajdaság, amelyik azután valamelyest regionális autonómiával rendelkezett már. A XV—XVI. században helyi részországgyűléseket tartottak, ami azonban nem azt jelentette, hogy Erdély kiszakadt volna az országból, ahogyan ezt a román történetírás állítja. Mindez azt jelentette csupán, hogy az országrészen belül egyfajta önkormányzati szerkezet jött létre. De ide kell sorolnunk az ún. székely és szász székek önállóságát, amelyek szintén egy-egy adott területre kiterjedő önkormányzatot jelentettek. Hasonló jellegű önkormányzatokkal rendelkeztek később, de még a középkor folyamán a hajdúk, a jászok és a kunok, s annak lehet tekintenünk pl. a dunántúli Őrség önkormányzatát is. Ez esetekben egy-egy adott területen, a vármegyénél nagyobb vagy kisebb tájegységen élő népesség a maga vezetőit megválaszthatta, ilyen módon munkájuk felett ellenőrzést gyakorolt, az önkormányzati jog fontos elemeit birtokolhatta.

Az autonómia másik csoportjába a feudális kori Magyarország *vármegyei önkormányzata* sorolható. Ez volt a legerősebb, egyúttal a legrégibb is. A nemesi-megyei önkormányzati forma egyidős az országgyűléssel, ugyancsak a XIII. század második felének a terméke. Ez a

középszintű igazgatási szervezet a Szent István által kezdeményezett királyi vármegyerendszer romjain, de annak keretei között alakult ki. Számos ismérve volt a megyei önkormányzatnak. Legfontosabb közülük az általános közgyűlés, a generális kongregáció volt, amely minden évben többször is ülésezett. Az üléseken valamennyi nemes részvételével választották meg a megye különböző tisztségviselőit, akiket bármikor visszahívhattak (ha korrupciót követtek el vagy rosszul irányították a megyét), legfőképpen azonban a nemesi megyét képviselő és fölfelé reprezentáló alispánnak a megválasztása tartozott a megyei közgyűlés feladatkörébe. A nemesi-megyei autonómia egészen 1848-ig működött, bizonyos mértékben még azután is, ám a kiegyezés korában jelentős átalakulás következett be e tekintetben is.

A kisebb hatókörű önkormányzatok közül mindenképpen meg kell említeni a *szabad királyi városok*ét, amelyek a vármegyei intézményhez hasonló módon működtek. Az önkormányzat különböző testületeket hívott életre. Ilyenek voltak az általános közgyűlés, a belső vagy kistanács, a nagytanács vagy külső tanács. Funkciói közé tartozott a bíró- vagy polgármester-választás (a főbíróválasztás).

Demokratikus hagyományaink sorában lényeges szerepe volt a *mezővárosoknak*. Számuk már a XIV—XV. században jelentős mértékben elszaporodott. A XV. század végén mintegy 800-ra becsülik az akkori Magyarország területén fekvő mezővárosok számát. Az ország népességének egyötöde lakott ezekben a mezővárosokban. Kiváltságaik egyik legfontosabb alkotóeleme, ami kiemelte, megkülönböztette őket a jobbágyfalvaktól, éppen az önkormányzat volt. Sokat lehetne beszélni még a városi és mezővárosi *céhek* működésének demokratikus hagyományairól, az *egyházak*, különösképpen a reformáció nyomán létrejött *protestáns egyházak*, de a katolikus egyházban is meglévő és működő önkormányzati formákról, a laikusok beleszólási jogáról az egyházközségek életébe, a presbitériumok tevékenységéről, demokratikus hagyományaink megannyi formájáról.

Jelentős változások történtek az önkormányzati formában a polgári korszak beköszöntével, főként a kiegyezés után. Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején átszervezték az ország közigazgatási rendszerét. Felszámolták a mezővárosok sajátos jogállását, elvették a kiváltságaik közé tartozott önkormányzatukat is. Felszámolták a különböző regionális önkormányzatokat, a székely és a szász székeket, a hajdú, a jász és a kun kerületeket. Helyükön vármegyéket hoztak létre. Miközben lényegesen megnyirbálták a vármegyék autonómiáját, mégpedig két tekintetben is. Egyrészt sokkal inkább alárendelték a központi kormányszerveknek, s a megye egyre inkább az országos közigazgatás középfokú végrehajtó testületévé degradáltatott. Másrészt pedig úgy szűkítették tovább az önkormányzat demokratikus kereteit, hogy meghagyták ugyan a közgyűlés működését, de a vármegyei képviselők jelentős hányada — egy rendelkezés folytán — az ún. virilisekből került ki. A virilisrendszer lényege az volt, hogy ki-ki adófizetésének nagysága szerint lehetett tagja a megyei közgyűlésnek, ami a demokratizmust és az önkormányzati funkciót nagymértékben korlátozta.

3. A felszámolt önkormányzati formák helyett számos polgári jellegű önszerveződési forma jött létre. Szinte gomba módra szaporodtak meg a demokratikus jellegű szervezetek: a különböző *egyesületek, társulások*. Vég nélkül sorolhatnám az egyszerű falusi legeltetőtársulásoktól kezdve a városi ipartestületeken, a gazdakörökön, a hangyaszövetkezeteken és a legkülönbözőbb gazdasági, társadalmi és kulturális jellegű egyesületeken át azoknak a társulásoknak a sorát, amelyek a kiegyezés utáni polgári korszakban szerveződtek. Megindult a társadalom mozgékony önszerveződése és megteremtődtek az öntevékenység különböző keretei. Ezek az egyesülések és társulások többségükben csakugyan demokratikus szabályok szerint működtek. Különböző foglalkozású szakembereknek voltak országos ágazati, regionális és helyi szervezeteik, amelyek egészen 1945-ig — vagy vegetálva 1948-ig — működtek. A fordulat éve azonban súlyos cezúrát vont a demokratikus hagyományok történetében is.

A történeti tényeknek nem megfelelően, demokratikus hagyományaink sokat emlegetett hiányáról hirdetett nézeteknek számos oka, mozgatója lehet. Közülük itt csak néhányat említenék. Egyrészt úgy lehetett elhitetni, hogy nem voltak ilyen hagyományaink, hogy megszüntették őket. S ami nincs, arról jobb azt állítani, hogy a múltban sem volt. A radikális és drasztikus megszüntetést ennélfogva könnyebben lehetett elfogadtatni, visszaszorítani az ilyen intézmények utáni „vágyódást". Az ún. múltbeli hiány tudatosításában igen nagy szerepe volt a propagandának és az átalakított történelemszemléletnek, a napi sajtótól a

publicisztikán át, a tudományos irodalomig bezárólag. Ez a szemlélet szüntelenül és szívósan állította, hogy az osztálytársadalmakban a sötétség és az elnyomás uralkodott, ebből eredően ott minden rossz volt. Aztán jött a proletárdiktatúra és a szocializmus, s egyszerre minden kivilágosodott. Ez a szemlélet nyilvánvalóan eltorzította a múltat, a régi világnak csak a visszásságait hozta a felszínre, azokat nagyította ki.

Ez a propaganda viszonylagos sikerét annak köszönhette, hogy volt némi alapjuk is ezeknek a szólamoknak. Tudniillik a polgári és a még régebbi feudális társadalmi rendszerek itt kiemelt és dicsért ún. demokratikus hagyományai és intézményei is rengeteg ellentmondást hordoztak magukban. Akadt bőségesen árnyoldaluk is. Ám ez nem valamilyen speciális magyar jellemzője volt az egyes korszakoknak. Hasonlóan torz jelenségek megtalálhatók voltak Franciaországban, Németországban, sőt még Nagy-Britanniában is. A torzulások legfeljebb más síkokon jelentkeztek, akár az önkormányzati rendszert, akár pedig a parlament működését nézzük is. A feudális kori országgyűléseken Európában mindenütt a nemesség és a városok küldöttei tanácskoztak, és sehol sem a jobbágyoké. A rendszer ettől volt feudalizmus. Ne feledjük: mindent az adott korszak viszonyaihoz, fejlettségi fokához, ha úgy tetszik, berendezkedéséhez kell viszonyítanunk. A feudalizmus korában az adott korhoz képest jelentett adekvát demokratikus kereteket, hiszen a központi királyi hatalommal szemben a társadalmi érdekeket képviselte és védte. Ennyiben, és csak ennyiben mondható demokratikusnak.

Az említett egyoldalú publicisztika és tudomány, az egész propagandagépezet éppen ezekre a negatív vonásokra épített. Kiemelte ezeket, s folytonosan felhánytorgatva bizonygatta a demokratikus hagyományok hiányát. Így próbálták elhitetni egész közvéleményünkkel s a felnövekvő újabb nemzedékekkel — nem éppen sikertelenül —, hogy nekünk nincsenek, nem voltak demokratikus hagyományaink, intézményeink.

---

[1]Az előadás 1988 májusában hangzott el a Széchenyi István Társaság Demokratikus hagyományaink és az országgyűlés c. tárgykörben rendezett vitaestjén. *(Szerk.)*

Húszéves a sárvári honismereti szakkör. 1988. április 16-án Sárváron, a felújított Nádasdy-várban, „megyei honismereti nap" keretében találkoztak Vas megye helytörténeti kutatói, a honismereti mozgalomban tevékenykedők abból az alkalomból, hogy alakulásának 20. évfordulóját ünnepelte a sárvári szakkör. A délelőtt során *dr. Szikossy Ferenc*, a HNF Országos Honismereti Bizottságának alelnöke tájékoztatta a mintegy másfélszáz résztvevőt a honismereti ifjúsági táborokról, a pályázatokról, az elkövetkezendő évek terveiről. Összegezte a történelmi emlékhelyek összegyűjtésének eddigi eredményeit s a jelöletlen és az országhatárokon túli emlékhelyek összegyűjtésével kapcsolatos feladatokat. *Pethő Gyula*, az MSZMP Vas Megyei Bizottságának politikai munkatársa Nemzeti emlékhelyek Vas megyében címmel tartott előadást. Ezután *dr. Naszádos István* szakkörvezető elevenítette fel az elmúlt 20 év eseményeit, amelyeknek eredményeként az induló 5—10 fős létszám 90 főre növekedett. A szakkör eredményes tevékenységéért átvehette a művelődési miniszter dicséretét, valamint a HNF OT dicsérő oklevelét. Dr. Naszádos Istvánt 20 éves szakkörvezetői tevékenységéért Vas Megye Tanácsa és Sárvár Város Tanácsa részesítette elismerésben. A megyei honismereti nap városnézéssel és baráti találkozóval zárult. *(Dr. Söptei István)*